

ՄԱՅՐ ԱՅՈՒ Ա. ԷԶՄԻԱԾՆԻ 2022 Թ. ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնությամբ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հրատարակչական բաժինը 2022 թ. շարունակել է փարզական իր ուրույն գործունեությունը՝ լույս ընծայելով եւ տարածելով գիտական, հոգեւոր-ուսուցողական եւ փարզական գրականություն:

2022 թ. հրատարակչությունը լույս է ընծայել մի շարք փարզական գրքեր, աղոթագրքեր, աստվածաշնչագիտական եւ վարժագրական բնույթի աշխատություններ եւ բնագրեր: Հայագիտության շրջանակներում լույս են ընծայվել պատմաբանասիրական, վավերագրական, բնագրագիտական, թարգմանական բնույթի ժողովածուներ եւ ուսումնասիրություններ, փարտեզներ, ինչպես նաեւ եկեղեցական օրացույցներ:

Բացի գրքերի հրատարակություններից՝ Հրատարակչական բաժինը նաեւ համակարգել է Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի պաշտոնաթերթերի՝ «Էջմիածին» ամսագրի եւ «Քրիստոնյա Հայաստան» երկշաբաթաթերթի խմբագրությունների գործունեությունը: 2022 թ. ընթացքում լույս են ընծայվել «Էջմիածին» ամսագրի 12 համարները, որոնք, բացի տպագիր տարբերակից, հասանելի են նաեւ թվային տարբերակով: Ամսագրի տարբեր համարում ներառված նյութերը լուսաբանում են Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի եւ Վեհափառ Հայրապետի գործունեության մի շարք բնագավառներ:

«Քրիստոնյա Հայաստան» երկշաբաթաթերթը, ըստ սահմանված ժամանակահատվածի եւ պարբերականության, 2022 թ. եւս լույս է ընծայել 24 համար, որոնց էջերում առաջին հերթին տպագրվել են Ամենայն Հայոց Հայրապետի՝ տարբեր առիթներով խոսված բոլոր ուղերձներն ու պատգամները, տեղեկատվական համակարգի տրամադրած բոլոր, ինչպես նաեւ թեմերից առաքված լրատվական նյութերը: Պարբերաբար տպագրվել են կրոնական, պատմական, գրականագիտական, արվեստաբանական, բարոյահոգեբանական ու հրապարակախոսական հոդվածներ:

Շնորհակալությամբ հիշենք Մայր Աթոռի հրատարակչության բոլոր հեղինակներին եւ աշխատակիցներին՝ խմբագիրներին, սրբագրիչներին, էջադ-

րողներին, տպագրիչներին, կազմարարներին եւ այլոց, որոնց միասնական աշխատանքի շնորհիվ ընթերցողի սեղանին են դրվում արժեքավոր ու օգտակար հրատարակություններ: Հատուկ շնորհակալությամբ պետք է հիշենք նաեւ Մայր Աթոռի հրատարակչության բարերարներին՝ թե՛ տարբեր հիմնադրամներով եւ թե՛ առանձին անհատական մեկենասությամբ օժանդակության համար:

Ըստ այսմ՝ 2022 թ. Մայր Աթոռի հրատարակչությունը լույս է ընծայել՝

Ա. ԶՈՀՐԱՊ ԸՌՔՈՅԱՆ, Հայկական Քաշաթաղ. Ազահեճք-Քաշաթաղի գավառի պատմամշակութային հուշարձանները:

Աշխատության մեջ նկարագրվում եւ ներկայացվում են Արցախի Հանրապետության Քաշաթաղի շրջանի պատմության եւ մշակույթի հուշարձանները: Ներկայացված պատկերագիրք-մենագրությունն ամփոփում է հեղինակի՝ Արցախի հանրապետության Քաշաթաղի շրջանի տարածքի պատմամշակութային հուշարձանների ուսումնասիրության մի քանի տասնամյակների աշխատանքը: Այս ընթացքում հեղինակին հաջողվել է հավաստել եւ լուսանկարել հարյուրավոր հուշարձաններ: Աշխատանքի արդյունքները բազմիցս ներկայացվել են ՀՀ եւ ԱՀ հանրապետական մամուլում: Լուսանկարները կատարված են բարձր մասնագիտական մակարդակով եւ բազմիցս ցուցադրվել են: Ընդհանուր առմամբ աշխատությունում ներկայացված են եկեղեցիներ, ամրոցներ, կամուրջներ, խաչքարեր, տապանաքարեր, վիմագիր արձանագրություններ: Յուրաքանչյուր հուշարձանի կապակցությամբ ներկայացված են տասնյակ լուսանկարներ, հատակագծեր: Հեղինակը որդեգրել է հետազոտման ճիշտ եղանակ եւ աշխատանքային ոճ՝ նկարագրելով հուշարձանները ըստ գետահովիտների: Աշխատանքը չի հավակնում ամբողջական լինելու, քանի որ շրջանի հուշարձանների իրական թիվը անհամեմատ ավելի մեծ է: Մյուս կողմից, բոլոր ներկայացված հուշարձանները հավաստվել եւ ուսումնասիրվել են հեղինակի անմիջական մասնակցությամբ: Այն փաստը, որ հեղինակը տարիների ընթացքում ընդգրկված էր Արցախի հուշարձանները վկայագրող եւ անձնագրավորող արշավախմբերի կազմում թույլ է տվել նրան ուղեկցել լուսանկարները ամփոփ տեղեկանքներով, որոնց բովանդակությունը լիովին ընդունելի է անկողմնակալության եւ գիտականության տեսակետից, քանի որ հեղինակը, չսահմանափակվելով անձնական գիտարկումներով, մեծապես օգտագործել է մասնագի-

տական գրականությունը: Հաշվի առնելով, որ նկարագրվող հուշարձաններն այսօր գտնվում են հայկական կողմի վերահսկողությունից դուրս, աշխատանքն ունի սկզբնաղբյուրի նշանակություն: Նկարագրությունների ճշգրտությունը, հեղինակի հասկանալի լեզուն, բարձրորակ լուսանկարները, թույլ են տալիս Զ. Լուքոյանի աշխատանքը գիտա-հանրամատչելի գրականության շարքը դասել:

Բ. Տ. ՇԱՀԵ Մ. ՎՐԴ. ԱՆԱՆՅԱՆ, Երկխոսություն եւ մեկնություն: Դրվագներ քրիստոնեական մեկնարկների ծագման պատմությունից:

Մենագրությունը նվիրված է քրիստոնեական մեկնարկների եւ մեկնողական ավանդույթի ծագման հիմնահարցերին: Մասնավոր քննության են առնված քրիստոնեական մեկնողական ավանդույթի փոխհարաբերությունները հելլենիստական, հուդայահելլենիստական, հուդայական ավանդությունների, ինչպես նաեւ գնոստիկյան շարժման աշխարհայացքների հետ: Առանձին գլխով ներկայացվում է նաեւ Հին Կտակարանի մեկնությունը Նոր Կտակարանում: Մենագրության հիմնական նպատակն է վերհանել քրիստոնեական մեկնարկների ծագման վրա իրենց ազդեցությունները թողած տարբեր շարժումների մեկնողական ավանդույթների առանձնահատկությունները, քրիստոնեության հետ ունեցած երկխոսությունը՝ հակաճառության, ջատագովության եւ փոխազդեցության լույսի ներքո: Աշխատությունը հիմնված է գլխավորապես առկա սկզբնաղբյուրների համադրման ու քննության եղանակների վրա:

Գ. Տ. ԻՍԱՀԱԿ ՎՐԴ. ՊՈՂՈՍՅԱՆ, Ընտանիք եւ աստվածաբանություն:

Հեղինակը, համաշխարհային ու հայ իրականության մեջ առկա մի շարք բարձրարժեք գործերի վրա հիմնվելով, ամբողջական եւ համապարփակ կերպով դիտարկել է առաջադրյալ հարցը: Համապատասխան հղումներով քննվում եւ ներկայացվում են խնդրո առարկային աղբյուրող տեսակետները, բացատրվում ուսումնասիրության ի հայտ գալու հրամայականներն ու նպատակները: Հեղինակն արձանագրում է, թե՛ առհասարակ ստեղծաբանական տիրույթի վերժամանակային դերակատարությունը, եւ թե՛ ժամանակների գեղաձեւումով ու փոխներթափանցմամբ պայմանավորված՝ արարողաէության մեջ արդիականության հիմնային մասնահատկությունը: Աշխատությունը, ըստ էության, ընտանիքի հաստատության՝ ծագման, բնույթի, դերի ու նշանակության, համառոտ խոս-

քով՝ (քրիստոնեական) ընտանիքի բարոյագիտության ձեռնարկ-ուղեցույց եւ համահավաք շարադրություն է, կամ նվազագույնը՝ դիտարկում, որտեղ հնարավորինս, սեղմ եւ ամփոփ ներկայացված է քրիստոնեական ընտանիքի եւ սկզբնավորությունը, եւ առաքելությունը, եւ կարեւոր նպատակադրությունը: Աշխատանքը, ուղղակի իմաստով, համեմված է բազմապիսի ու բարձրարժեք հղումներով: Ուսումնասիրության յուրաքանչյուր գլուխ (կամ ենթաբաժին) արդեն իսկ հուշում է շարադրված նյութի բովանդակության իսկությունն ու էությունը: Պայմանավորված հստակ եւ համակողմանի գաղափար ունենալու նպատակով՝ ներկայացվում են աշխատանքն ընթերցելու եւ ըմբռնելու նախապատվությունները:

Դ. «Հայ մատենագիրները Սուրբ Պսակի խորհրդի մասին» (բնագրեր), աշխատասիրությամբ՝ Հակոբ Քյոսեյանի:

Ժողովածուն ընդգրկում է Ե.—ԺԸ. դդ. հայ մատենագիրների խորհրդածություններն ու վերլուծական դիտումները Ս. Պսակի խորհրդի մասին: Հայ միջնադարի ծիսական (եւ ոչ միայն ծիսական) մատենագրության մեջ ըստ իրենց բովանդակության զատորոշվում են Ս. Պսակի վերաբերյալ խորհրդական, բարոյաբանական եւ հակաճառական բնույթի մտածումներ, որոնք հնարավոր ընդգրկումով մեկտեղված են ժողովածուի մեջ: Ժողովածուն օժտված է ծանոթագրություններ, որոնք մատնացույց են անում վկայությունների աղբյուրները: Հատորը ոչ միայն գիտական, այլեւ գործնական նշանակություն ունի. այն կարող է օգտագործվել ծեսի աստվածաբանություն դասավանդելիս:

Ե. «Վաւերագրեր Հայ Եկեղեցու պատմութեան, գիրք ԻԵ., Կարսի փոխանորդութեան արխիւային նիւթերի ժողովածու (1878—1920), կազմող՝ Գոհար Աւագեան:

Ժողովածուում ներառված փաստաթղթերը տեղեկություններ են պարունակում Կարսի մարզի հայկական վանքերի ու եկեղեցիների կալվածքների, դրանց տեղաբաշխման, շահագործման, ստացվող եկամուտների, վանքերի ու եկեղեցիների ընդհանուր դրության, շարժական գույքի, դրանց կառավարմանն ու շենացնելուն ուղղված ձեռնարկների, վերանորոգումների, որոշ հինավուրց վանքերի ու նրանց մնացորդների պահպանության, վանահայրերի նշանակման, քահանայական ձեռնադրությունների, պարգեւատրումների, նրանց գործունեութեան եւ

այլ հարցերի մասին: Առանձնակի հետաքրքրություն են ներկայացնում Անիի ավերակներին, դրանց պահպանության ուղղությամբ ձեռնարկված քայլերին, Անիի Մայր Տաճարի վերանորոգմանը, պեղումներին վերաբերող վավերագրերը: Հիշյալներից զատ, ժողովածուում կարելուր տեղեկություններ կան ցարական իշխանությունների հետ փոխհարաբերությունների, 1903 թ. հունիսի 12-ի ցարական օրենքով Նկեղեցական գույքի բռնագրավման վերաբերյալ: Փաստաթղթերը ներկայացնում են նաև Կարսի Հոգեւոր Կառավարության տնօրինությանը ենթակա կալվածքների ու գույքի բռնագրավման, բնակչության ընդհանուր դրության, տեղաշարժերի, պատերազմից վնասվածների, վիրավոր զինովորների ու գաղթականների օգտին կատարված հանգանակությունների, գաղթականների տեղավորման ու խնամատարության, որբանոցների եւ այլ հարցերի դրվածքը: Ժողովածուն բաղկացած է 1871–1920 թթ. ամփոփող եւ «Փաստաթղթեր» խորագրի ներքո զետեղված 333 վավերագրերի բաժնից, ինչպես նաև «Անձնանունների», «Տեղանունների», «Փաստաթղթերի» ցանկերից: Փաստաթղթերը հրատարակվել են առաջին անգամ, բնագրի լեզվով՝ մասնակի ուղղագրական շտկումներով:

2. ԱՐՍԵՆ ՔՀՆ. ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ, Տասն պատգամք կամ բարոյական պարտացույց, հրատ. պատրաստ.՝ Տ. Գաբրիել քհն. Վարդանյան:

Գրքույկում հանրամատչելի կերպով ներկայացվում են Տասը պատվիրանները՝ որպես մարդու՝ հասարակական էակի, կյանքի համառոտ բարոյական պարտացույց, որում, թեև մանրամասնորեն չի խոսվում մարդու պարտավորությունների ուրույն հատվածի մասին, բայց եւայնպես՝ օգտվել ցանկացող հավատացյալը գրքույկի բովանդակությամբ կարող է բավարարվել՝ ամբարելով իր մտքի շտեմարանը՝ արգասավորելով մարդու մտքի անգաստանը: Գրքույկի ստեղծման նախաձեռնողը եղել է իշխանուհի տիկին Կատարինե Բեհբուդյանցը՝ Ղորղանյանց տոհմից, որը, քանիցս ներկա գտնվելով հեղինակի քարոզներին, ցանկություն է հայտնել իր դստեր համար ունենալ Տասը պատվիրանների հանրամատչելի բացատրությունը, որը եւ հեղինակը, ընդառաջ ներկայացված խնդրանքի, կյանքի է կոչել՝ լավագույնս:

է. ՎԱՐԴԱՆ ԴԵԻՐԻԿՅԱՆ, Սուրբ էջմիածնի տպարանի հիմնադրումը եւ գործունեության առաջին շրջանը (1771–1794 թթ.):

Գրքում ներկայացված են Ս. Էջմիածնի տպարանի եւ թղթի գործարանի հիմնման պատմությունը, կապը Ամստերդամի հայկական տպարանի հետ: Յուլյց է տրվում, թե միեւնույն թեմայով նկարները հրատարակությունից հրատարակություն ինչ փոփոխություններ են կրել եւ նշվում, թե մանրանկարչության ավանդներն ինչ նոր ձեւերով ու արտահայտչամիջոցներով են փոխանցվել Ս. Էջմիածնի տպագիր հրատարակություններին: Ուսումնասիրությամբ ներկայացվում են Ս. Էջմիածնի տպարանի հայ մտավոր կյանքում խաղացած հսկայական դերը եւ տպագրական ու մշակութային ավանդների շարունակումը հաջորդող շրջանի հայ գրատպության մեջ, տպարանի գործունեությանը խոչընդոտող պատճառներն ու աննպաստ պայմանները, եւ գործունեության վերսկսումը ԺԹ. դարի առաջին տասնամյակներին: Ուսումնասիրության նպատակն է եղել ներկայացնել Ս. Էջմիածնի տպարանի գործունեությունը ԺԸ. դարում Սիմեոն Ա. Երեւանցու (1763—1780 թթ.) եւ Ղուկաս Ա. Կարնեցու (1780—1799 թթ.) հայրապետության տարիներին:

Ը. ВАЛЕРИЙ ТУНЯН, Католикосат Всех Армян в 1799—1809 гг.

«Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսությունը 1799—1809 թթ.» գիրքն ընթերցողին ներկայացնում է ԺԹ. դարի առաջին տասնամյակի Հայ Եկեղեցու պատմությունը, մասնավորապես Հովսեփ արք. Արղուիցանի, Դավիթ Ե. Էնեգեթցի Ղորղանյան եւ Դանիել Ա. Սուրմառեցի կաթողիկոսների գործունեությանը վերաբերող մի շարք կարեւոր հարցեր, որոնք հայ պատմագիտության մեջ հայտնի են «Դավիթ-դանիելյան վեճեր» անունով: Հեղինակը մեծաքանակ արխիվային նյութերի, մամուլի եւ քննության ենթակա խնդիրներին առնչվող ուսումնասիրությունների օգտագործմամբ, համակողմանի, ներկայացնում է Հայ Եկեղեցու՝ 1799—1809 թթ. ժամանակաշրջանի պատմությունը: Ուսումնասիրողը, սկսելով Ղուկաս Ա. Կարնեցի կաթողիկոսի մահվանից հետո նոր կաթողիկոսական ընտրության կազմակերպման գործընթացի ներկայացումից, անդրադառնում է կաթողիկոսական գահի հնարավոր թեկնածուներին, ցույց է տալիս հարցի հետ կապված Ցարական Ռուսաստանի, Պարսկաստանի եւ Օսմանյան Թուրքիայի պաշտոնյաների հետաքրքրություններն ու դրանց բավարարմանն ուղղված ջանքերը: Այնուհետեւ ներկայացնում է բուն կաթողիկոսական ընտրություններին առնչվող խնդրահարույց հարցերը: Դիտարկվող ժամանակաշրջանի ուսումնասիրությունը հետաքրք-

րական է եւ կարեւոր հատկապէս նրանով, որ ներկայացված են Հայոց Եկեղեցու վարչական կարգավորման խնդիրները, Ս. Էջմիածնի քաղաքական, իրավական ու ընկերային դրութեան հարցերը, որոնք պատմագիտութեանը քիչ է ուսումնասիրվել: Ուսումնասիրութեանը նախատեսված է Հայ Եկեղեցու պատմութեամբ հետաքրքրվող մասնագետների եւ ընթերցողների լայն շրջանակի համար: Դրանում առկա սկզբնաղբյուրների առատութեանն օգտակար կլինի ինչպէս Հայ Եկեղեցու պատմութեան, այնպէս էլ Հայոց պատմութեան տվյալ ժամանակաշրջանի ուսումնասիրութեամբ զբաղվող յուրաքանչյուր հետազոտողի համար:

Թ. ԵПИСКОП СААК МАШАЛЯН, Два паломника (роман в 4-х частях).

ԺԸ. դարի Հայ Եկեղեցու երկու կարկառուն դեմքերը՝ Հովհաննես Կոլոտ եւ Գրիգոր Շղթայակիր պատրիարքները, իրենց առասպելական առաքելութեամբ անմոռանալի հետք թողեցին մեր կրոնական եւ ազգային պատմութեան մեջ: Հրաշագործ Վարդան վարդապետին աշակերտած այս երկու գաղափարակից վանականների փոթորկալից կյանքը մեծ դասեր է պարունակում բոլոր ժամանակների հավատացյալ ուխտավորների համար: Հեղինակը, նրանց կյանքի լուսեղեն հետքերին հետեւելով, մեզ է մատուցում հետաքրքրական մի պատմավեպ, որ մեր կրոնական գրականութեան համար նորութեան է նկատվել իր միստիկական սխրանքով եւ երեւակայական պատկերազարդումներով: Նկատի ունենալով պատմավեպի հոգեւոր-քարոզչական բովանդակութեանը՝ ներկա հրատարակութեամբ ուսասիրտ ընթերցողներին եւս հնարավորութեան է ընձեռվում ընթերցելու սույն երկը:

Ժ. «Եկեղեցական օրացույց» 2023, կազմող՝ Տ. Միքայել արք. Աջապահյան:

ԺԱ. Սեղանի օրացույց 2022, կազմ.,՝ Հրատարակչական բաժին:

ԺԲ. «Պատի օրացույց» 2022, կազմող՝ Տ. Ասողիկ աբղ. Կարապետյան:

Պատրաստեց՝

Տ. ԱՐԱՐԱՏ ՔԱՀԱՆԱ ՊՈՂՈՍՅԱՆԸ

Ս. Էջմիածնի Մատենադարանի եւ հրատարակչութեան տնօրէն